

Arkeologiska objekt av riksintresse

VARK

Vad är projektet VARK?

I VARK-projektet fastställs de arkeologiska objekten av riksintresse i Finland. Målet är en inventering som genom statsrådets beslut kan godkännas som den inventering som avses i de riksomfattande målen för områdesanvändningen. Museiverket ansvarar för projektet som beräknas bli färdigt 2023. I inventeringen inkluderas arkeologiska objekt från överallt i Finland, med undantag för Åland, som ger en tidsmässigt och regionalt representativ bild av vår forntid under över 10 000 år. VARK-objekten är avsedda att skapa en så mångsidig berättelse som möjligt om de människor och samhällen som funnits här under forna tider samt om deras levnadsvanor.

Vem deltar i projektet?

Museiverket genomför projektet tillsammans med sakkunniga vid museerna med regionalt ansvar för expertisen om kulturmiljöer. I projektets styrgrupp medverkar Finlands Kommunförbund, Helsingfors universitet, Suomen arkeologinen seura, undervisnings- och kulturministeriet, miljöministeriet och representanter för landskapsmuseer.

Vilka arkeologiska objekt avses i inventeringen?

Nästan alla objekt som omfattas av inventeringen är fasta fornlämningar som fredats med stöd av lagen om fornminnen. Fasta fornlämningar definieras i 2 § i lagen om fornminnen (295/1963). Det är fråga om lämningar, konstruktioner, lagringar eller fynd som bevarats i jord eller vatten och som uppkommit som resultat av mänsklig verksamhet under förhistorisk eller historisk tid. Fasta fornlämningar är fredade direkt med stöd av 1 § i lagen om fornminnen utan ett separat myndighetsbeslut, och det kräver ett tillstånd enligt lagen om fornminnen att rubba dem. I samband med inventeringen kan man begränsat också granska andra arkeologiska objekt, det vill säga konstruktioner av kulturhistoriskt värde som inte längre används och som faller utanför tillämpningsområdet för lagen om fornminnen.

Var får jag mer information om arkeologiska objekt?

Museiverket upprätthåller ett fornlämningsregister med basuppgifter om de fasta fornlämningar i det finländska fastlandet som är fredade med stöd av lagen om fornminnen samt information om andra arkeologiska objekt. I registret finns också länkar till undersökningar och fynd som gäller objekten. Registret uppdateras kontinuerligt. Uppgifterna är avsedda för studier av kulturmiljön. Om uppgifter över fornlämningar behövs för myndighets- eller planläggningsärenden bör man kontakta museimyndigheterna. Fornlämningsregistret är tillgängligt för alla via portalen Kulttuuriympäristön palveluikkuna, som Museiverket upprätthåller. I handboken Arkeologisen kulttuuriperinnön opas finns information om vad det arkeologiska kulturarvet innebär i Finland och av vilka typer av objekt det består. Det centrala innehållet i handboken handlar om hur objekten ser ut i terrängen och på vilka grunder de skyddas.

Vad innebär riksomfattande mål för områdesanvändning?

De riksomfattande målen för områdesanvändningen (VAT) är en del av systemet för planering av områdesanvändningen enligt markanvändnings- och bygglagen (132/1999). Den främsta uppgiften med målen är att säkerställa att frågor av riksintresse beaktas vid planläggning och i statliga myndigheters verksamhet. Utöver kulturmiljöer gäller målen också bland annat naturens mångfald och naturresurser, samhällsutveckling, trafik och energiförsörjning. De riksomfattande målen för områdesanvändningen bygger på 22 § i markanvändnings- och bygglagen. https://www.ymparisto.fi/sv-FI/Livsmiljon_och_planlaggning/Systemet_for_planering_av_markanvandningen/Riksomfattande_mal_for_omradesanvandningen

Hur genomförs de riksomfattande mål för områdesanvändningen som gäller kulturmiljön?

Enligt de riksomfattande målen för områdesanvändningen sörjer man för att värdena för kulturmiljöerna av riksintresse tryggas. I praktiken innebär det att man vid planering av områdesanvändningen identifierar de områden som stämmer överens med de riksomfattande inventeringarna av kulturmiljön och beaktar dem så att deras värden tryggas. Målen som gäller kulturmiljön samordnas med de övriga riksomfattande målen för områdesanvändningen samt med de landskapsspecifika och lokala målen. Samordningen görs från fall till fall utifrån markanvändnings- och bygglagen i samband med planläggningen i landskapen och kommunerna. Dessutom beaktar statsmyndigheterna de riksomfattande målen för områdesanvändningen i sin verksamhet som bygger på olika lagar.

Hur genomförs inventeringen?

VARK-inventeringen bygger på den färskaste informationen i fornlämningsregistret som Museiverket upprätthåller. Som grund för projektet har man fastställt kriterier på basis av vilka VARK-objekten åtskiljs från andra objekt. De preliminärt utvalda objekten utvärderas med hjälp av dessa kriterier och till inventeringen väljs de som bäst motsvarar målen för projektet. Terrängundersökningar har utförts som en del av inventeringen på de objekt vars uppgifter har varit föråldrade eller inexacta.

Utifrån vilka kriterier väljs objekten av riksintresse ut?

Objektets betydelse utvärderas utifrån deras kulturhistoriska värde: • Hur objektet manifesterar fenomen, processer och evenemang under sin tid. • Objektets arkeologiska potential: hur viktigt objektet är för tolkningen av forntiden och vilket dess vetenskapliga värde är. • Hur allmänt eller sällsynt objektstypen är och hur mångsidigt det är. Vissa objekt omfattar en liten area och representerar en relativt kort tidsperiod samt består av bara en typ av fornlämningar. Däremot har andra under årtusendens lopp formats till att omfatta vidsträckta områden där konstruktioner av olika typ och från olika tid överlappar varandra. • Objektets betydelse beror på dess skick. • Hur bra landskapet kring objektet stöder dess begriplighet.

På vilka grunder och med vilken noggrannhet begränsas objekt vid inventeringen?

Begränsningen av objekten bygger på följande: • Inom hur stort område konstruktioner och så kallade kulturlagringar som hör till objektet finns. Med kulturlagringar avses jordskikt där spår efter

den forntida människans verksamhet kan urskiljas, såsom färgad, sot blandad jord, stenkonstruktioner, brända stenar och föremål eller bitar av föremål. • På arkeologiska undersökningar eller provundersökningar och observationer vid objektet. • Observationer på marken. Fornlämningar kan ofta urskiljas som gropar, stenkonstruktioner, terrasser eller jordvallar. Också terrängens former kan avslöja något om till hur stort område fornlämningen sträcker sig. Tekniskt har avgränsningarna gjorts antingen i terrängen genom mätningar med en GPS-apparat eller t.ex. på basis av en flygbild eller en terrängskuggbild.

Hur kan jag påverka?

Museiverket ordnar ett hörande i samband med vilket alla som frågan berör kan framföra sin åsikt om de objekt som identifierats vid VARK-inventeringen. Efter hörandet går man igenom responsen och bedömer hur den påverkar VARK-objekten. Först därefter görs en slutlig förteckning över VARK-områden, som kommer att presenteras för statsrådet.

Hur skiljer det att objektet ingår i VARK-inventeringen det från andra fasta fornlämningar?

Att ett objekt inkluderas i VARK-inventeringen påverkar i sig inte huruvida det fredas, eftersom alla fornlämningar fredas med stöd av lagen. Enligt lagen om fornminnen ska man när beviljande av tillstånd att rubba en fornlämning prövas beakta fornlämningens betydelse. Därmed kan villkoren för att rubba objektet vara striktare för VARK-objekten än för andra objekt. Också beviljande av forskningstillstånd för VARK-objekten kan kräva en noggrannare prövning än vanligt. VARK-objekten kan i mån av möjlighet prioriteras vid beviljande av stöd för vården av fornlämningar.

Hur beaktas objekten som inkluderas i VARK-inventeringen vid planläggningen?

Enligt markanvändnings- och bygglagen är målet för områdesplaneringen att främja bland annat värnande om kulturvärden (MBL 5 §). Vid planläggning i landskap och kommuner ska de riksomfattande målen för områdesanvändningen samt innehållskraven för de olika plannivåerna beaktas så att värdena för kulturmiljöerna av riksintresse tryggas. VARK-inventeringen är avsedd att beaktas vid landskapsplanläggningen som styr den mera detaljerade planläggningen enligt markanvändnings- och bygglagen. De fasta fornlämningar som fredats med stöd av lagen om fornminnen antecknas i planerna som skyddsobjekt med den noggrannhet som plannivån kräver. Såsom ovan konstaterats är alla fasta fornlämningar fredade med stöd av lagen om fornminnen (295/1963) genast när de hittas. Något separat beslut om fridlysning fattas inte. Avvikelse från fridlysningen kräver ett tillstånd att rubba objektet eller ett forskningstillstånd som beviljas med stöd av lagen om fornminnen. Det fattas alltså inga beslut om fridlysning i samband med planläggningen, men bevarandet av fornlämningar kan tryggas genom planläggningslösningar.

Hur begränsar VARK-objekten byggandet?

Fridlysning enligt lagen om fornminnen innebär att det är förbjudet att utan tillstånd utgräva, överhölja, ändra, skada, bortta eller på annat sätt rubba fasta fornlämningar. De begränsningar för områdesanvändningen som fastställs i lagen om fornminnen ska beaktas i områden med fasta fornlämningar. Man måste begära ett utlåtande från en museimyndighet om markanvändning planeras i ett dylikt område eller i dess omedelbara närhet, oavsett om objektet har VARK-status eller inte.

Om en fast fornlämning orsakar oskäliga olägenheter jämfört med dess betydelse, kan den som genomför projektet vid behov ansöka om tillstånd att rubba fornlämningen.

Det kan bli nya begränsningar i användningen av VARK-områden om det har definierats som ett större område än det som fredats enligt lagen om fornminnen. När markanvändningsplaner genomförs gäller det att säkerställa att de fastställda värdena inte äventyras på någon del av VARK-områdena.

Är det tillåtet att vårda skog eller bruka jord vid VARK-objekten?

Rådande markanvändning är tillåten i områden med fornlämningar. Skogsvårdsåtgärder kan oftast också vidtas i fornlämningsområden. Ibland är det till och med önskvärt, för träd på fornlämningar kan skada fornlämningarnas konstruktioner om de faller. Det är emellertid förbjudet att bearbeta jord, exempelvis ploga, harva eller ta bort stubbar, eftersom det inte kan göras utan att skada fornlämningen. Också åkerbruk är tillåtet. Om åkern emellertid besås med skog eller om man planerar större åtgärder än vanlig plöjning, till exempel att plöja upp nya öppna diken, kräver dessa åtgärder en museimyndighets bedömning av huruvida åtgärden skadar fornlämningen eller inte.

Var får jag mer information om hur VARK-projektet framskrider?

Mer information om projektet finns på Museiverkets webbplats. <https://www.museovirasto.fi/sv/kulturmiljo/arkeologiskt-kulturarv/arkeologiska-objekt-av-riksintresse-vark>

Mer information om kulturmiljön kan fås via portalen Kulttuuriympäristön palveluikkuna på www.kyppi.fi. I portalen som Museiverket upprätthåller finns information om arkeologiska kulturarv och byggda kulturmiljöer som sparats i Museiverkets arkiv, register och samlingar. Via portalen kan man avgiftsfritt ladda ner geografiska data och forskningsrapporter om objekten.